

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

גיטין דף ד

עלייה לרגל בזמן הזה

ממדינה למדינה בא"י אין צריך לומר בפ"נ ובפ"נ, משום דשכיחי עולי רגלים. תינח בזמן שבהמ"ק קיים, בזמן שאין בהמ"ק קיים מאי איכא למימר? ומיישבת הגמ' שיש שיירות ההולכות לבתי הדין.

בהערות רבינו הגרי"ש אלישיב מעיר שמשמע כאן שבזמן שאין בהמ"ק קיים לא שייך עלייה לרגל, ולכאורה הדבר סותר לדברי הר"ן בתחילת תענית (ב. מדפי הר"ף) בענין שאלת גשמים עד ז' חשוון כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, ומקשה הר"ן דבזמן שאין בהמ"ק קיים מה שייך שיעור זה. ותיירץ שגם אחר החורבן, עדיין עולים לרגל ומתאספים מכל סביבות ירושלים.

ובאמת שכדברי הר"ן מפורש במדרש (שהש"ר ד, ב) שמשווה את עם ישראל ליונה - שאף כשנוטלים את גוזליה מתחיתה לא נוטשת את השוכך - כך כלל ישראל ממשיכים לעלות לרגל גם אחר החורבן. וידועים דברי התשב"ץ (ח"ג סי' רא) שמביא את לשון הרמב"ם לחלק בין קדושת א"י שיתכן שהתבטלה, ואילו קדושת בהמ"ק לעולם לא בטלה. ומביא דברי חז"ל שלעולם שכינה לא זזה מכותל המערבי שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו.

וממשיך התשב"ץ וכותב בסוף התשובה שעל כן יש מנהג לעלות לרגל ממצרים ושאר ארצות, שעדיין יש את המעלה של עלייה מחמת הקדושה שלא נתבטלה. ומוסיף ואומר שעדים אנו לכך שעדיין נוהגים הניסים שהיו בירושלים, וכגון בית כנסת שבירושלים שנכנסים שם ברגלים שלוש מאות איש ויושבים רווחים. (ונציין בהערת אגב שמי שהיה השנה בסוכות בא"י, חש את המשפט הזה שלא אמר אדם צר לי המקום).

ונשוב לשאול מסוגייתנו על כל הנ"ל. והגרי"ש א מיישב בפשטות שאמנם יש העולים לרגל גם אחר החורבן, אבל אין זה נוהג באנשים רבים עד שייחשב שיירות מצויות.

ובספר שדה צופים מוסיף, דהנה יש להקשות על עצם דברי הגמ', דאם שיירות מצויות מחמת עולי רגלים, מן הדין שיהיו שיירות מצויות גם מחו"ל לא"י, והחשק שלמה כאן כתב שמכאן ראינו לתוס' בפסחים ג, ב שאין מצוות עלייה לרגל מחו"ל, וראיה מכאן. ועי' במהר"ן חיות בתחילת המסכת שכתב נקודה זו לענין אשקלון שהמשנה כתבה שאשקלון הוא חו"ל, והרי בירושלמי איתא שעלו לרגל מאשקלון, ע"ש.

נמצא שכשם שבזמן הבית לא היו שיירות מצויות מחו"ל, משום שעכ"פ יש שיטה שאומרת שאין מצוה לעלות מחו"ל, כך גם ביחס למנהג לעלות לרגל אחר החורבן, אמנם יש לדבר מקורות נאמנים, אך אין שיירות נעשות מצויות כתוצאה מכך.

דף ה

לעז על גיטין הראשונים

"וכי תימא אעביד לחומרא, נמצא אתה מוציא לעז על גיטין הראשונים." בספר יד מלאכי (כללי הש"ס סי' שנא) מביא בשם מהראנ"ח שהאיסור

להחמיר שלא להוציא לעז, שייך רק בדיני גיטין שנוגע ללעז ממזרות, אבל בשאר ענינים יכול אדם להחמיר על עצמו מה שלא החמירו בדורות הראשונים.

בשדי חמד (מערכת הל' כלל עג) הביא חבל פוסקים שחולקים על מהראנ"ח וסוברים שגם בשאר ענינים אין להחמיר מה שלא נהגו בדורות הראשונים, שלא להוציא לעז. המג"א בהלכות תפילין דן האם להחמיר בנקודה מסוימת, וכתב המג"א (לב, מח) "ולי נראה שמנהג שלנו מנהג וותיקין הוא, ואין לשנות שלא להוציא לעז על הראשונים". בתרומת הדשן (סי' רלב) דן בסוגייתנו, ומבאר שאם עסקין בדבר שהוא פשוט להיתר ובא להחמיר, יש בזה לעז על דורות הראשונים. אבל אם מדובר בענין שיש בו ספק בהלכה, ודאי שעדיף להחמיר ולא לחוש לדורות ראשונים.

בדף הבא נראה את היסוד "אלו ואלו דברי אלקים חיים", וביארנו בעבר ששבעים פנים לתורה, ובעוה"ז אנו חיים בתוך גבולות ואי אפשר שיהיה דבר והיפוכו כאחד. אך בעולם העליון שייך שיהיו שני דברים הפוכים גם יחד, כי לכל אחד מהצדדים יש נקודת אמת ואופן שבו הוא נכון. כל הפנים של תורה הם אמת, אך להלכה יש לבחור צד אחד וללכת לפיו.

מעתה אפשר להוסיף על התרוה"ד: דבר שפשוט שהוא מותר, שייך כלפיו "כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט" (ירושלמי המובא בתוס' לקמן ו:), ובדאי כאשר נוסף כאן חשש לעז על דורות הראשונים, יש להמנהג מהחומרא. אבל בדבר שיש בו צדדים שונים,

הרי שאף שהכרענו להלכה שמותר, מ"מ יש מקום להחמיר לחשוש לצד השני, שגם הוא אמת. וממילא אין לחשוש ללעז על דורות הראשונים.

דף ו

הקב"ה עסיק בפילגש בגבעה

מאי קעביד הקב"ה, קעסיק בפלגש בגבעה. וצ"ב מה הפירוש "קעסיק הקב"ה". מה הכוונה שהקב"ה עוסק בסוגיא מסוימת.

ויש בזה כמה ביאורים מגדולי המפרשים.

המהר"ל בחידושי אגדות מאריך ומבאר: המעשה של פילגש בגבעה היה שאדם הגיע עם פילגשו לשבט בנימין, ואנשי המקום התעללו בה. זו היתה יציאה מהחוק והמשפט. הטעם שזה ארע, משום שלא היה מלך בישראל כפי שהפסוק אומר "ובימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה". לא היה שם "מלך במשפט יעמיד ארץ". ועל כן אחר כך נולד שמואל הנביא שהביא את המלוכה בישראל.

פילגש בגבעה הוא סמל היציאה מן הסדר. כמעט נעקר שבט שלם מישראל.

הקב"ה תמיד עוסק בסדר העולם, כפי שהגמ' בע"ז (ג, ב) אומרת שבג' שעות ראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, והיינו שהרי הקב"ה איסתכל באורייתא וברא עלמא, התורה היא סדר העולם, ובתחילת היום הקב"ה עוסק בסדר העולם. וזה הפירוש שהקב"ה עוסק בפילגש בגבעה - שעוסק בסדר העולם. עכ"ד המהר"ל.

הבן יהודע מבאר שכל פרשה בתנ"ך יש בה סודות עליונים, ועסק הקב"ה

יעשה מהן צדקה

"כה אמר ה' אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר" - אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהן צדקה, וכ"ש כשהן מרובין. מאי "וכן נגוזו ועבר", תנא דבי רי"ש כל הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם. משל לשתי רחלות וכו'.

בביאור הדבר כתב המהר"ל (חי' אגדות כאן, נתיבות עולם נתיב הצדקה פ"ג): אדם שנותן לאחרים הרי הוא משפיע. בעוה"ז הכל מושפע עלינו מאת ה', ולפיכך מי שמשפיע לאחרים, מדמה את עצמו להקב"ה, ועי"ז מקבל השפעה ממנו, מפני שהתחבר אליו.

אדם שדבק עם הממון, הרי הוא דבק אל דבר ששייך לעוה"ז, לדבר שיש לו סוף, ואין לו דביקות במקור החיים. ודומה הדבר לרחילה שדבקה בצמר ומאבדת את החיים. אדם שמוותר על ממונו, דבק בהקב"ה מקור החיים.

רבי לוי יצחק מברדיטשוב (קדושת לוי ביאורי אגדות) כתב דבר נפלא. ופותח בכך שכדי שיהיה לאדם קיום, צריך לבטוח בה'. כאשר אדם בוטח בדבר אחר מסיר את עצמו מחיבור להקב"ה. ומביא מהמגיד ממזריטש על הפסוקים מלכי אדום שנאמר בהם "וימלוך וימת", ודורש כך: אדם שגורם המלכה לאיזה דבר, כלומר שסומך על משהו מלבד ה', כגון על נכסיו, ממילא נאמר בו "וימת", גורם לעצמו מיתה וניתוק ממקור החיים. זה הפירוש בגמ' כאן, אדם שאין לו ממון ונותן צדקה הדבר מראה על בטחון גמור בהקב"ה. עצם זה שנותן צדקה ממעט הממון שלו מראה שאינו נשען על ממונו אלא על הקב"ה וזוכה לברכה עד בלי די.

ויש להוסיף מה שהבאנו בשיעורים קודמים מהראשונים ע"פ חז"ל, על הפסוק "והבוטח בה' חסד יסובבנו", שהבוטח בה' מקבל את ההשפעה הגמורה מלמעלה.

נמצא לפי זה שענין הצדקה המוזכר בסוגיין, הוא ביטוי וגילוי למידת הבטחון של אותו אדם.

דף ה

כל שכנגד א"י וחג השבועות

לרבי יהודה כל שכנגד א"י הרי הוא כא"י. והתוס' מביאים להקשות שאם כן יש כמה מקומות באירופה שיתחייבו במעשר. ובאחד התירושים כתבו שדוקא הים והאיים שבו, נחשבים כא"י, ולא היבשה שממול.

ונפתח בדיון לגבי האיים, שבספר לבושי מרדכי (יו"ד תליתאי סי' מט) מביא בשם רבו בשם החת"ס, שמדינת אנגליה שהיא אי, נחשבת כא"י לפי רבי יהודה. והתימה הגדולה היא, שהחת"ס עצמו בתשובה (אהע"ז ח"ב סי' מט) כתב שכל דברי רבי יהודה שייכים רק באיים שבים התיכון, ולא במה שיש באוקיינוס. הרי במפורש שאנגליה אינה חלק מהאיים הללו.

החת"ס (ביצה ד, ב) כתב חידוש גדול: אף שרבנן חולקים על רבי יהודה, היינו רק בזמן הזה, אבל לעתיד לבוא כולם יודו לרבי יהודה, שאותם איים שנמצאים מול א"י הרי הם בכלל א"י, והם חלק מעשרה עממין שהובטחו לאברהם אבינו. והדברים מבוארים היטב ע"פ מה שאמר מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל, שכשיש מחלוקת גדולה, שניהם אמת, ומוכן שבעצם גם רבנן מסכימים לעיקר דברי רבי יהודה, אלא שסוברים שנוהג הדבר לעתיד לבא ולא עתה.

והחת"ס מבאר את דברי המג"א בתחילת סי' תצד. המג"א מקשה שחג השבועות שאנו חוגגים בו' סיון, אינו ביום שבו היה מתן תורה, שהרי יצאו ממצרים ביום חמישי, ואם סופרים חמישים יום מגיעים ליום שישי, וכיון

בפילגש בגבעה פירושו שעוסק בסודות התורה הנוגעים לפרשה זו.

בנפש החיים (ד, ו) מבאר כך: אנו יודעים שכאשר שניים עוסקים בתורה, שכינה ביניהם. בכל משא ומתן בדברי תורה, הקב"ה מעורב באותו דיון. זה מה שמגלה אליהו הנביא לרבי אביתר, שכשאתה וחברך למדתם את הסוגיא, הקב"ה נמצא איתכם ואומר ד"ת בשמכם. ואין זה שבמקרה הקב"ה עסק בסוגיא זו, אלא שמפני שלמדו סוגיא זו, לכן השכינה שהיתה ביניהם עסקה גם היא בסוגיא זו.

דף ז-א

דום לה' והתחולל לו

מר עוקבא סבל צרות מאדם ששמו גניבא, ושלח לר"א לשאול כיצד יתמודד עם ההצקות. השיב לו ר"א "אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי", שאע"פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום מלמוסרו למלכות. המשיך מר עוקבא ושלח שקשה לו לעמוד בצרות אלה. השיב לו ר"א בפסוק אחר "דום לה' והתחולל לו", השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהם.

והקשה הפני יהושע מדוע ר"א המתין לאיגרת השניה, עד שהשיב לו "דום לה' והתחולל לו", מדוע לא השיב לו מיד בפסוק זה שלבסוף סייע למר עוקבא (וביותר שהפסוק "דום לה'" מוקדם בתהלים לפסוק "אמרתי אשמרה").

הפני מיישב, שרבי אלעזר ניסה למנוע ממר עוקבא להתפלל על הרשע שימות, כי המוסר דינו לשמים הוא נענש תחילה כפי המבואר בתוס' כאן. רק אחרי שהמצב החמיר, אז שלח לו שיתפלל עליו (או לפירוש שני בתוס' שילמד תורה וזה יועיל).

השואל ומשיב בספרו 'דברי שאול' מבאר כך: אדם יכול להיוושע בידי שמים בדרך הטבע או בדרך נס. ולעולם עדיף להשתמש בדרך הטבע. ולכן בתחילה הורה לו ר"א שלא יעשה פעולה של נס, אלא ישתוק, ורק כשהצרות התגברו, הורה להתפלל או ללמוד, ולפעול בדרך נס.

המאור עינים (פרשת ויצא) מביא הסבר נפלא בשם הבעש"ט. ונקדים לדבריו, שבוודאי כל מצוקה שקורה לאדם בעולם, אף אם בני אדם גורמים לו את הצרות, בעצם הדברים מכוונים מלמעלה, ומידת הדין היא שמתוחה עליו. וכן הם דברי הגמ' בחולין: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ הכריזו עליו מלמעלה.

ומבאר הבעש"ט שר"א לימד את מר עוקבא עצה גדולה "שע"י שישכים ויעריב עליהם לבהמ"ד, יתמתקו הדינים ההם המלוכשין באותם בני אדם שקמו עליו להצר לו, כי מה שיש לאדם צרים למטה הוא ע"י הדינים שיש עליו למעלה מהתערבות והתגברות סיגי הדינים והגבורות ומתלבשין בבני אדם למטה שהם ראויים לכך שיגלגלו חוב על ידם, והעצה הוא לבל יתגרה בהם אלא להשכים ולהעריב עליהם לבית המדרש בפנימיות התורה שהוא סוד הדעת... וע"י הדעה והדיבורים נתעלה למעלה להתאחד בעולם המחשבה מקום שאין שם דינים ואין שטן ואין פגע רע ח"ו רק הטוב הגמור".

ועל פי דבריו נראה שמהלך הסוגיא הוא כך: בתחילה אמר ר"א למר עוקבא שיתן מחסום לפיו, ולנסות להמתין עד שיכלו הדינים מאליהם. בשלב השני הורה לו להתעלות ולעבור למקום שכולו חסד ובכך הדינים יתבטלו.

דף ז-ב

שבקרבו. זה מה שהתגלה במתן תורה. החיבור הגדול בין הקב"ה לעם ישראל בגדר "ישקני מנשיקות פיהו".

דף י

דינא דמלכותא דינא – מתן תורה

הר"ן בנדרים כתב שטעם הכלל "דינא דמלכותא דינא", שהמלך הוא הבעלים של הארץ, ומי שנמצא בארצו, חייב לקיים את חוקיו. הרא"ש בשם ר"ת מוסיף ש'דינא דמלכותא דינא' הוא רק כאשר אין בהם אפליה, אך אם מחלק בין האנשים אין חיוב לקיים את הדינים הללו.

דף זה נלמד ביום טוב של שבועות זמן מתן תורתנו.

הפרשת דרכים (דרוש כב) מקשה על הגמ' בשבת (פת, א) שהקב"ה כפה על ישראל הר כגיגית והכריח אותם לקבל את התורה, ומכאן מודעה רבה לאורייתא שהם יכולים לטעון שהוכרחו לכך. ומקשה הפרשת דרכים מדוע לא תקף כאן הכלל "דינא דמלכותא דינא" שהקב"ה מלך העולם וכיצד יכולים לטעון 'מודעה רבה'.

ומתוך בתרי אנפי: א) ע"פ הר"ן שדינא דמלכותא נובע מכך שהמלך בעלים על הקרקע, והרי את א"י נתן הקב"ה לאברהם אבינו, וכביכול כבר אינו בעלים. ב) ע"פ דברי ר"ת הנזכרים לעיל, וכיון שאת התורה הקב"ה מחייב רק את ישראל ולא את שאר בני העולם, לא שייך בזה דינא דמלכותא.

בספר ערבי נחל (לבעל הלבושי שרד) פרשת ואתחנן דרוש י' מביא את הפרשת דרכים ודן בדבריו. ובסוף הוסיף דמדוע נתינת התורה נקראת "מתן תורה", הרי אין זה מתנה אלא גזירת מלך על עבדיו. ומיישב שבגזירת מלך רגילה אין שכר ממש על קיום הגזירה, ואילו במצוות של הקב"ה קיי"ל "שכר מצוה מצוה", ובונה לעצמו את העולם הבא שלו, זה לא נקרא גזירת מלך אלא מתן תורה, שקיבלנו מתנה.

ונראה בדבריו שבכך מתורצת קושיית הפרשת דרכים, שאין כאן גזירת מלך רגילה.

ומתקשרים הדברים למה ששמענו מפי מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל: החידוש הגדול של מתן תורה אינו שהקב"ה נתן לנו גזירות מלך מלמעלה, אלא מתן תורה נקרא "יום חתונתו", "ישקני מנשיקות פיהו" (ראה שיעור קודם), והחידוש הגדול הוא שהתורה ניתנה לנו ונקראת "תורה דיליה". התורה היא שלנו ובשליטה של חכמינו.

דבר זה הנישואין של כלל ישראל לבורא העולם. מובן אם כן שאין כאן הוראות וחוקים אלא נישואין. ומובן א"כ הגמ' בשבת שאם היתה כאן כפיית הר כגיגית, לא שייך להמשיך את הצורה של הנישואין שנולדו מהכרח זה, דו"ק. וזה הביאור שודאי מצד גינא דמלכותא דינא שייכת כפייה אבל לא מצד נישואין וחיבור בין שוים השייך במיוחד לחג מתן תורתנו.

שלכו"ע בשבת ניתנה תורה, נמצא שהתורה ניתנה ביום החמישים ואחד. המג"א מביא תירוץ הרמ"ע מפאנו, שהדבר בא לרמוז לנו על יו"ט שני של גלויות, והוא מה שאמרו בגמ' שמשה הוסיף יום אחד מדעתו. כמובן שהדברים צ"ב, ועכ"פ מקשה החת"ס, כיצד יתכן שחג מתן תורה נקבע לפי הגלות. מתוך החת"ס ע"פ מה שחידש כדלעיל שלעתיד לבוא האיים הרחוקים שבים יהיו א"י, ואעפ"כ יצטרכו לנהוג יו"ט שני לפי השלוחים אין מגיעים למרחק כזה, וזו הכוונה שמתן תורה רומז ליו"ט שני, והכוונה ליו"ט שני שלעתיד לבא. (וצ"ע על תירוץ זה מהמציאות היום שלא תהיה בעיה לשלוחים להגיע לכל מקום, ועיין חת"ס בתשובה (או"ח סי' קמה) שמביא יישוב נוסף).

דף ט

שפתיים יישק – ישקני מנשיקות פיהו במתן תורה

רבי יוסי קילס את רבי שמעון ואמר עליו "שפתיים יישק משיב דברים נכוחים".

רש"י פירש: ראוי זה לנשק. התוס' מבארים שכשמדבר, כל הסובבים שותקים ואינם יכולים להשיב.

ונראה שההכרח של התוס' הוא שאלת רבינו בחיי (פתיחה לפרשת אמור) על רש"י, שהיה צריך לומר "שפתיים יושק".

ומבאר רבינו בחיי ע"פ פשט, שכשאדם אומר דבר תורה והשומעים מקבלים ונהנים מדבריו, כאילו שנתן להם נשיקה של אהבה וחיבה. ועוד ביאר ע"פ קבלה: אדם שמצליח להתחבר לחכמה העליונה הדבר מכונה נשיקה. נשיקה היא חיבור הגבוה ביותר שיש. אדם כזה זוכה ל'מיתת נשיקה' דהיינו שבשעת פטירתו מחובר לעליונים. נשיקה בשפתיים היינו מלשון שפה, שנמצא בגבול של החכמה העליונה שמשפיעה החוצה.

ונראה לבאר דבריו ע"פ מה שביאר הבן יהודע בסוגיין. הביא בשם האריז"ל שצריך כח מיוחד שנחשב בלשון המקובלים 'אור מקיף' כדי שאדם יוכל לומר דברי תורה שמגיעים ממקום גבוה, ולבטא אותם בצורה נכונה. המדבר סוד, צריך לדבר באופן שרק מי שראוי לכך יבין את הדברים לאשורם. לא לכל אדם יש את הכח הזה. לרשב"י היה היכולת הזו ועל כן הוא כתב את ספר הזוהר, הוא ידע לומר דברי סוד ולהלביש אותם באופן שלא יובן ע"י מי שאינו ראוי.

וזה מה שאמרו כאן על ר"ש שפתיים יישק, שהוא נמצא בשפה של החכמה העליונה מול התחתונים, ויודע כיצד לבטא אותה באופן נכון.

נשיקה היא לשון דביקות כמו שכתוב בשיר השירים "ישקני מנשיקות פיהו". רש"י על פסוק זה כתב שמדובר כאן על החיבור בין חתן לכלה פה אל פה. ומוסיף רש"י בפסוק הבא "כי טובים דודיך מיין", שכאשר הקב"ה נתן תורה לישראל ודיבר עמהם פנים אל פנים, זה היה הנשיקה. ומוסיף רש"י "ואותם דודים עודם ערבים עלי מכל שעשוע, ומובטחים מאיתו להופיע עוד עליהם ולגלות להם סוד טעמיה ומיסתר צפונותיה, ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו".

הנשיקה היא חיבור גבוה שהיה במתן תורה, ועם ישראל מייחל להמשך מצב זה שיביא לגילוי סודות התורה. וכפי שכתבו רבנו בחיי וכן יהודע.

ונוסיף מה שכתב בשפת אמת פרשת נשא (תרס"א) שיש שתי צורות של אהבה עם הקב"ה: אהבת עולם - שמסתכלים על העולם ודרכו מגיעים לאהבת ה'. אהבה רבה - שאדם אוהב את הקב"ה מכוח הרוחניות והתורה. לא מכוח דברים חיצוניים שקורים סביבו בעולם, אלא דרך הנשמה